

Salih Jalimam

HISTORIJSKO-EDUKATIVNA ULOGA ČASOPISA “BEHAR” U JAČANJU IDENTITETA BOŠNJAKA

Osnovna namjera teksta *Historijsko-edukativna uloga časopisa “Behar” u jačanju identiteta Bošnjaka* je da se prema raspoloživim historijskim izvorima i mišljenjima u literaturi ukaže na važnost i utjecaj koji je imao časopis “Behar” početkom XX vijeka na jačanje bošnjačkog identiteta. Riječ je o skoro prijelomnim momentima u historiji ovog naroda, koji su imali važan utjecaj na mnoge složene procese bosanskohercegovačke stvarnosti.

Inače, politički, društveni i duhovni život Bošnjaka pod austrougarskom vladavinom (1878-1918. godina) prolazio je kroz raznorazne, specifične procese preobražaja, nadmetanja i zebnje unutar njihove primarne bosanskoslavenske društvene strukture. Nemirenje Bošnjaka sa stvarnošću, prije svega sa tuđinskom austrougarskom vlašću, i agitacija protiv okupacije kao političkog akta usadili su se duboko u mentalitet jednog dijela bošnjačkog naroda, i povremeno se iskazivalo u obliku političke akcije, ali ne samo kroz takve oblike nego i putem brojnih

kulturnih poduhvata kojim su se istovremeno povezivali brojni protivnici austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini.

Suprotno tome, jedan dio Bošnjaka prihvatio je austrougarsku vlast kao neminovnost i realnost, mirili su se sa postojećom stvarnošću, zasnivajući svoja stanovišta na kritici turskoosmanske vlasti u Bosni i Hercegovini i negativnih vidova orijentalnog mentaliteta i konzervativizma koji su s njom došli u Bosnu i Hercegovinu.

Među Bošnjacima evidentne su najmanje dvije struje, koje su rezultat očitih podvojenosti, i to će biti jedno od obilježja kraja XIX i početka XX vijeka u Bosni i Hercegovini, te će se u kontinuitetu javljati kao znakovito upozorenje za svaki budući politički rad, kulturno-prosvjetno djelovanje ali i iskazivanje nacionalnih osobenosti kao bošnjačkog naroda. Dalje se to grana prema drugim dijelovima, te izaziva ideološko-duhovnu polarizaciju kulturnih, javnih i političkih djelatnika.

Istovremeno, već krajem XIX vijeka očito je da se oko Bošnjaka vodi žestoka borba između Srba i Hrvata, koji su se bukvalno otimali oko njih, i to će biti jedan od dodatnih elemenata koji će utjecati da se političko i intelektualno vodstvo Bošnjaka i dalje dijeli. Jedni među njima su zastupali hrvatsku a drugi srpsku nacionalnu ideju, opredjeljujući se i za odgovarajuće političke ideje ali i za narodnost (srpsku ili hrvatsku). U historijskoj literaturi se s pravom konstatira da to nije uhvatilo dubljeg korijena među širokim bošnjačkim masama, koje su, ipak, vezane za religiju i islamsku kulturu kao i za osmanskotursku političku tradiciju na Balkanskom poluotoku.

Očit raskorak bošnjačkog intelektualno-političkog vodstva i naroda uvjetovao je da se na ovakvoj disharmoniji, političkoj baštini i stvarnosti pokuša graditi mjerodavan političko-nacionalni pokret u čijoj osnovi stoji ideja o bosanskoj naciji i bosanskom jeziku, uzimajući tradiciju, historijski realitet kao važne i određujuće činjenice. Još od vremena fra Ivana Franje Jukića i Topal–Osman–paše pripremala se takva pretpostavka koja je vremenom dobijala određeno i sigurno obilježje u političkom razvoju Bosne i Hercegovine, posebno devedesetih godina XIX vijeka. Naime, tek 1891. godine pokretanjem lista “Bošnjak” reafirmišu se ove ideje i ovaj list će ubrzo postati stjegonoša i najodlučniji zastupnik ideje

bosanske nacije sa svojim osnivačem Mehmed-begom Kapetanovićem-Ljubušakom.

U historijskoj literaturi se s pravom konstatira da je posebno, osobeno i vrlo značajno mjesto u razvoju i jačanju bošnjačkog kulturnog, političkog i narodnosnog identiteta imao "Behar", časopis za pouku, kako to piše u podnaslovu, pokrenut u maju 1900. godine u Sarajevu. Pokretanjem ovog časopisa otvara se vrijeme književnih listova i časopisa u Bosni i Hercegovini, posebno kod Bošnjaka. Ovim ukupna djelatnost i prisutnost bošnjačkog naroda u političkom, kulturnom i javnom životu početkom XX vijeka dobija sistematsko značenje i karakter. Pojava književnih listova i časopisa otvara nove, brojne procese, evidentiraju se nove i zanimljive pojave, od formiranja bošnjačke čitalačke publike do oblikovanja i jačanja bošnjačkog identiteta. Isto tako riječ je o značajnom doprinosu težnji Bošnjaka za njihovim kulturnim i prosvjetnim potrebama i životu.

Nije potrebno posebno naglašavati da su pokretači časopisa "Behar" Safvet-beg Bašagić, Osman-Nuri Hadžić i Edhem Mulabdić, u to vrijeme sva trojica već poznati i profilirani književnici ali i kulturni, javni i politički djelatnici, koji su već afirmirani i koji su aktivno sarađivali u listovima i časopisima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

Zanimljivo je spomenuti i to da su Safvet-beg Bašagić, Osman-Nuri Hadžić i Edhem Mulabdić i prije pokretanja "Behara" u centru svojih javnih djelatnosti imali ideju rada na praktičnom osvješćenju Bošnjaka i njihovog sučeljavanja sa novim vremenom.

Putem časopisa "Behar" nastojali su da bošnjačko stanovništvo dobije časopis blizak narodnom mentalitetu, pisan jezikom koji je srodan tom istom narodu, da im na taj način podignu moral, da im uliju sigurnost i samopouzdanje, upozoravaju ih kako na prošlost i tradiciju tako i na vlastite vitalne snage u sadašnjosti. Sigurno je da se neće pretjerati ako se kaže da se kroz časopis i s njim odvijao specifičan proces oblikovanja identitet bošnjačkog naroda ali i brojnih darovitih pojedinaca, posebno što je vrlo brzo "Behar" postao familijarni, bošnjački časopis.

Pokretači "Behara" morali su u svojim nastojanjima, pored ostalog, da sa dosta takta i obzira osluškuju puls i raspoloženje uleme ali i austrougarske vlasti. Kada se analiziraju razlozi takvog odnosa prema ulemi, vidi se da

je to bilo uvjetovano utjecajem koji su imami imali u bošnjačkom narodu i zbog toga što je vidljiv i očit nedostatak svjetovno-obrazovnih saradnika, što je obavezivalo uredništvo da ih traži među ulemom. Privlačeći ih na svoju stranu, pokretači časopisa i sam "Behar" time su stekli jaku moralnu podršku ali i zaštitu.

Prema najistrajnijem istraživaču historije časopisa "Behar" prof. dr. Muhsinu Rizviću, to taktiziranje je bilo uvjetovano time što je austro-ugarska vlast imala naročitog straha od pisane riječi, posebno od štampanja časopisa ili listova, znajući kakvo je to propagandno sredstvo za kulturno, socijalno i političko djelovanje ali i političko objedinjavanje i stimulisanje bošnjačkog stanovništva.

U molbi Zemaljskoj vladi za dobijanje dozvole za pokretanje časopisa "Behar" napisano je da će časopis služiti za "pouku i zabavu" sa ciljem "moralno-vjerskog odgoja muhamedanskog pučanstva" i da će u listu biti isključena politika. Treba posebno naglasiti da je ovako kratko i jezgrovito koncipirana koncepcija časopisa odgovarala Zemaljskoj vladi i Zajedničkom ministarstvu finansija i to iz više razloga. Prije svega, 1900. godine kada je pokrenut časopis "Behar", historijski je poznato, rasplamsao se pokret i borba za vjersku i prosvjetnu autonomiju Bošnjaka. Jedan od razloga toga rasplamsavanja je sve očitija diskriminacija koju je provodila austro-ugarska vlast prema Bošnjacima, nepoštivanje temeljnih vrijednosti bošnjačkog života, njegovih vjerskih posebnosti, omalovažavanje identiteta ali, suprotno tome, očito favoriziranje katoličkog prozelitizma. Kao glavni krivac za sve ovo Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine je odgovorila da je to posljedica slabog vjerskog odgoja Bošnjaka.

Taktički potezi Benjamina Kalaja su već davno u historijskoj literaturi objašnjeni kao i njegova dozvola da se pokrene časopis "Behar" koji će moralno-vaspitno i vjerski djelovati na Bošnjake. Kalaj je pretpostavio da će pokretanjem jednog familijarnog časopisa, kako je koncipiran i "Behar" sam, list na sebe prenijeti i dio interesiranja politički i vjerski naelektrisane javnosti i time će oslabiti žestina borbe Bošnjaka za vjersku i prosvjetnu autonomiju.

Buduće uredništvo časopisa uspjelo se djelomično nametnuti dijelu javnosti, pridobiti jedan veći broj imama, ali i dijela austro-ugarske vlasti

te će se u takvoj atmosferi i pojaviti prvi broj časopisa 1. maja 1900. godine. Ipak, među višom i nižom ulemom javila se stanovita rezerva koja je kulminirala stanoviti otpor časopisu "Behar", posebno zbog toga što se koncepcija časopisa zasnivala, između ostalog, na tvrdnji o slavenskoj autohtonosti Bošnjaka na prostorima Bosne i Hercegovine. Zatim, štampanje "Behara" na narodnom, bosanskom jeziku i to latinicom protivnici su tumačili i objašnjavali kao provokativnu težnju za slabljenje veza sa Osmanskim carstvom i Carigradom.

Pokretači časopisa "Behar", ustvari, nisu išli toliko za emancipacijom od Osmanlija i Osmanskog carstva već su težili da se Bošnjaci približe Zapadu, da im otkriju njihovu pravu, narodnu samobitnost, kao osnov bošnjačkog identiteta, koji je u osnovi slavenski; isto tako da ukažu na stvarno mjesto njihove "egzistencije i na njihov položaj spone između istoka i zapada, među južnoslavenskim narodima", kako to vrlo plastično objašnjava prof. dr. Muhsin Rizvić.

Prvi brojevi časopisa "Behar" posebno su afirmirali narodni, bosanski jezik i oprezno su razbijali predrasude i uvjerenje da se Bošnjaci mogu obraćati i pisati u islamskom duhu samo na turskom, perzijskom ili arapskom jeziku. Misao o narodnoj, bošnjačkoj i slavenskoj tradiciji, zatim očigledan bošnjački jezički kontinuitet u Bosni i Hercegovini sadržavali su u sebi i borbu protiv karaktera i ostataka četiri vijeka duge turskoosmanske vladavine u Bosni i Hercegovini kao nenarodne i tuđinske.

Prve godine izlaženje časopisa "Behar" pod uredništvom Safvet-bega Bašagića odvijalo se u skladu sa ranije proklamiranim programskim člankom u kojem se naglašava književno-prosvjetni karakter časopisa, zatim prevagom književnih djela nad teološkim i drugim priložima. Prema profesoru Muhsinu Rizviću, taj omjer prevage bio je u razmjeru 5 prema 1.

Među sadržajima preovladavaju tekstovi iz savremenog života, dok su tekstovi u kojima su se obrađivali politički događaji i previranja u javnom životu šturi. Karakteristika u prvoj godini je u tome što "Behar" teži ka književno-poučnoj reviji u kojoj dominiraju tekstovi svjetovnog karaktera. Religiozni i vjerski duh koji se inače nije mogao tako jednostavno odstraniti iz časopisa "Behar" bio je predstavljen kao odraz i izraz života,

mentaliteta i identiteta građanske sredine u kojoj se predstavljao “Behar”, i da bi se sačuvala naklonost domaćih čitalaca.

U drugoj godini “Behar” dobija novog urednika književnika Edhema Mulabdića, inače jednog od osnivača i pokretača ovog časopisa. Zanimljivo je da je Mulabdić urednik “Behara” bio punih šest godina. Osnovna razlika u uređenju časopisa “Behar” između Safvet-bega Bašagića i Edhema Mulabdića je u tome što sa Mulabdićem nestaje oštrina, bujnost i raznovrsnost gradiva ponuđenog u časopisu, modificiraju se književno-estetska određenja i oštro idejno opredjeljenje.

Vremenom “Behar” zapada u krizu, naročito se to prepoznaje u drugoj i trećoj godini izlaženja. Elementi krize su se manifestirali u sve manjem broju originalnih tekstova, nedostatku vrijednih književnih priloga, idejnoj poljuljanosti. To se naročito primjećuje u njegovom oportunom i neutralnom stavu prema nacionalnom identitetu bošnjačkog naroda i aktiviranju u političkoj borbi, šutnji “Behara” prema borbi Bošnjaka za nacionalnu i prosvjetnu autonomiju.

Djelomično opravdanje moguće je naći u riječima urednika Edhema Mulabdića, koji je napisao da je “Behar u tome indiferentan, drugačije se nije moglo, jer nepovoljno nećemo pisati a drugačije nam ne bi ni dali”. To je i razumljiv stav jer je poznato da je politika Austro-Ugarske monarhije i njena borba protiv pisane riječi već bilo evidentna kroz administrativno gušenje političkih i drugih pokreta. O autonomnom pokretu za vjersko-prosvjetnu samoupravu nije se nepovoljno pisalo jer bi takvo pisanje časopis “Behar” svrstalo u prorežimske, a to uredništvo niti je željelo niti htjelo.

Ako se objektivno posmatra, teško je i zamisliti da bi mogli skladno djelovati kulturni pokret okupljen oko časopisa “Behar” i društva “Gajret” i pokret za vjersko-prosvjetnu a vakufsko-mearifsku autonomiju. Inače vodstvo pokreta, posebno Džabićev nasljednik Alibeg Firdus, bilo je toliko reakcionarno da se protivilo osnivanju muslimanske čitaonice u Livnu. Ovo je samo jedan od egzaktnih primjera borbe koju su vodili predstavnici autonomnog bošnjačkog pokreta protiv ideje sve veće prosvjećenosti, osvješćavanja i jačanja identiteta Bošnjaka.

Vođe bošnjačkog autonomnog pokreta su nizom primjera pokazivali

da su njihova nastojanja da se Bosna i Hercegovina vrati u doba "turskog vakta" (npr. bili su protiv i otvaranja savremeno organiziranih škola), dokazivali su da sa časopisom "Behar" teško mogu naći zajednički jezik o brojnim pitanjima, posebno kada je riječ o identitetu Bošnjaka.

Treba posebno istaknuti činjenicu da se časopis "Behar" nije nikada identificirao sa režimom, računao je sa postojećom političkom stvarnošću, svojski je radio na tome da u skladu sa idejama XX vijeka, s novim duhom vremena prati prosvjetni i kulturni razvoj Bošnjaka, dok je, suprotno tome pokret za vjersko-prosvjetnu i vakufsko-mearifsku autonomiju vukao unazad, polazeći od toga da će se formalno proklamirati sultanov suverenitet ponovo nad Bosnom i Hercegovinom, i u toj opsesiji gubio je najdragocjeniju energiju.

U izlaženju časopisa "Behar" dešavali su se usponi i padovi, kriza je u jednom periodu bila vezana za koncepciju i svako drugo njegovo djelovanje i nije se moglo lahko iz svega toga izvući. U sedmoj godini "Behara" dešava se puni zaokret u programskom i sadržinskom pogledu. Jedna od novosti koja zorno ukazuje da je kriza akutna je i uvođenje "hrvatskog sloga" u naslovu časopisa "Behar".

U historijskom pregledu, krizu u izlaženju časopisa "Behar" moguće je pratiti još od treće godine i to kroz stalne nedostatke kvalitetnih saradnika. Jedna od manifestacija krize je i to da su se od treće godine urednici časopisa mijenjali svake godine te se samim tim mijenja i koncepcija i programska orijentacija časopisa. U devetoj godini "Behara" dešava se kvalitetan preokret i skoro pravi preobražaj dotadašnjeg viđenja djelovanja časopisa i njegove orijentacije. Posebno je akcentirano to da se od prvog broja do devete godine u "Beharu" javlja hrvatsko nacionalno obilježje dok se bošnjački književnici i javni radnici u ovom periodu javljaju sa malim brojem priloga.

Već je konstatirano da u časopisu "Behar" ne ostaje više ništa od njegovih nekadašnjih programskih okvira, nije više ni imao potrebe kao nekad da pravi kompromise između književnosti i pouke, između svjetovnog i vjerskog identiteta. Za bošnjačkog čitaoca toga vremena, časopis "Behar" više nije imao nekadašnju izvornost, neposrednost i autentičnost.

Potrebno je napomenuti da u kulturno-prosvjetnom i političkom

životu Bošnjaka u prvoj deceniji XX vijeka časopis "Behar", kako to konstatira profesor Muhsin Rizvić, pojavljuje se kao rasadnik niza, za ono vrijeme progresivnih ideja, koje su prouzrokovale pravi preokret i preobražaj u bošnjačkom narodu i imale nemjerljiv utjecaj na jačanje narodnosnog identiteta.

Iz sličnog kulturnog i intelektualnog miljea u kojem je nastao časopis "Behar" formirano je 1903. godine i društvo "Gajret" čiji je temeljni zadatak bio kulturna i prosvjetna potpora bošnjačkom narodu. Formiranje ovog društva u neku ruku predstavlja nastavak kulturnog i političkog preporoda Bošnjaka s početka XX vijeka.

Uz pokretanje časopisa "Behar" nametnula se i ideja o osnivanju jedne bošnjačke štamparije, koja je realizirana 1905. godine. Naime, 1905. godine došlo je do pokretanja jedne bošnjačke štamparije u Sarajevu, a potom i otvaranja prve bošnjačke knjižare početkom 1906. godine. Istovremeno, kao reakcija i rezultat djelovanja nove generacije bošnjačkih intelektualaca po cijeloj Bosni i Hercegovini dolazi da širenja mreže bošnjačkih čitaonica i škola.

U prvoj deceniji XX vijeka u Bosni i Hercegovini je pokrenuto još nekoliko časopisa i listova, kao što je npr. list "Gajret", zatim "Ogledalo" itd. Istovremeno, Vakufska uprava je radila na uređenju brojnih konvikta za srednjoškolske đake.

Propagiralo se školovanje, prosvjećivanje i obrazovanje Bošnjaka u modernom smislu, kao bitan segment njihove prisutnosti u XX vijeku te jačanju njihovog osobenog identiteta. Pokazalo se da dotadašnja forma, oblik i način prosvjećivanja i školovanja nisu odgovorili zahtjevima i potrebama savremenog doba, te će se u kulturno-prosvjetno djelovanje sve više uključivati i mlada bošnjačka inteligencija svojim književnim stvaranjem.

U historiji književnog, kulturnog i društveno-političkog života Bosne i Hercegovine, posebno u prvoj deceniji XX vijeka, časopis "Behar" predstavlja ključnu etapu organiziranja Bošnjaka te potvrde identiteta naroda u XX vijeku.

Svojom politikom, koncepcijom i priložima časopis "Behar" trasirao je i utvrdio liniju prirodnog, narodnosnog ispoljavanja identiteta Bošnjaka i

njihove južnoslavenske izvornosti i specifičnih duhovnih nanosa i tradicije. Djelujući sa ovih pozicija, ovaj časopis je pogađao u samu bit duhovnih i narodnosnih osjećaja bošnjačkog naroda i bio ključni usmjeravajući faktor njihovog modernog identiteta.

Vršio je snažnu propagandu školovanja i prosvjećivanja bošnjačke omladine ali insistirao i na savremenom ekonomskom osamostaljenju Bošnjaka, njihovom duhovnom preobražaju od romantičarskog tradicionalizma u racionalan i realan život. Istovremeno, "Behar" je u smislu jačanja identiteta stalno isticao potrebu narodne sloge.

U sveukupnom djelovanju časopisa "Behar" u periodu austro-ugarske vladavine, on se pokazuje i svjedokom vremena, hroničarem brojnih strujanja (političkih, društvenih, ideoloških, vjerskih) među Bošnjacima, te se smatra slikom i prilikom jednog vremena, pored toga što ima važnu ulogu u kulturnom i političkom profiliranju identiteta Bošnjaka. ♦